



İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri



İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri

Guiding Principles on Business and Human Rights

İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri

© 2011 Birleşmiş Milletler İngilizce baskısı

© 2023 Birleşmiş Milletler Türkçe baskısı

Dünya çapındaki tüm hakları saklıdır.

Bu yayın, Minerva İş Dünyası ve İnsan Hakları Derneği'nin tüm sorumluluğunu üstlendiği resmi olmayan bir çeviridir. Çalışma, Birleşmiş Milletler için ve adına yayınlanmaktadır.

Not

Bu yayında kullanılan tanımlamalar ve materyalin sunumu, hangi şekilde olursa olsun, Birleşmiş Milletler Sekreterliği'nin herhangi bir ülkenin, bölgenin, kentnin ya da yörenin hukuksal durumuna ya da yetkili mercilerine veya sınırlarına ilişkin görüşünün bir ifadesi olarak yorumlanamaz.

Birleşmiş Milletler belgelerindeki semboller, rakamlarla birleşik büyük harflerden oluşur. Böyle bir sembolün kullanımı belirli bir Birleşmiş Milletler belgesine referansta bulunulduğunu gösterir.

HR/PUB/11/04

© 2011 Birleşmiş Milletler

Dünya çapındaki tüm haklar saklıdır.

İÇİNDEKİLER

GENEL İLKELER	5
I. DEVLETİN İNSAN HAKLARINI KORUMA ÖDEVİ	6
A. TEMEL İLKELER	6
B. OPERASYONEL İLKELER	8
II. ŞİRKETLERİN İNSAN HAKLARINA SAYGI GÖSTERME SORUMLULUĞU	19
A. TEMEL İLKELER	19
B. OPERASYONEL İLKELER	24
III. TELAFİ EDİCİ ÇÖZÜME ERİŞİM	38
A. TEMEL İLKELER	38
B. OPERASYONEL İLKELER	40

Bu yayın, Genel Sekreter'in insan hakları ve ulus ötesi şirketler ve diğer ticari işletmeler konusunda Özel Temsilcisi tarafından geliştirilen "İş Dünyası ve İnsan Hakları Rehber İlkeleri: Birleşmiş Milletler 'Koru, Saygı Göster ve Telafi Et' Çerçevesinin Uygulanması"nı içermektedir. Özel Temsilci, Rehber İlkeleri İnsan Hakları Konseyi'ne sunduğu nihai raporuna (A/HRC/17/31) eklemiştir. Bu rapor ayrıca, Rehber İlkeler'e bir giriş ve onların geliştirilmesine yol açan sürecin genel bir özetini de içermektedir. İnsan Hakları Konseyi, Rehber İlkeler'i 16 Haziran 2011 tarihli ve 17/4 sayılı kararıyla kabul etmiştir.

GENEL İLKELER

Bu Rehber İlkeler:

- (a) Devletlerin insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı göstermek, onları korumak ve yerine getirmek için mevcut yükümlülüklerinin;
- (b) Yürürlükte olan tüm yasalara uyması ve insan haklarına saygı göstermesi gereken ticari işletmelerin, özel işlevleri yerine getiren toplumun uzmanlaşmış organları olarak rollerinin;
- (c) Hak ve yükümlülüklerin ihlali durumunda, söz konusu hak ve yükümlülüklerin uygun ve etkili telafi edici çözüm yollarıyla eşleştirilmesi gerekliliğinin;

tanınmasına dayanmaktadır.

Bu Rehber İlkeler, tüm Devletler ile büyüklükleri, sektörleri, konuları, sahipleri ve yapılarına bakılmaksızın hem çok uluslu hem de diğer her türlü ticari işletmeler bakımından geçerlidir.

Bu Rehber İlkeler tutarlı bir bütün olarak anlaşılmalı ve gerek tek tek gerekse bir bütün olarak, hakları etkilenen bireyler ve topluluklar açısından somut sonuçlar elde edebilmek ve bu suretle sosyal açıdan sürdürülebilir küreselleşmeye katkı sağlamak amacıyla iş dünyası ve insan haklarıyla ilgili standartlar ve uygulamaları geliştirme hedefleri açısından yorumlanmalıdır.

Bu Rehber İlkeler’de yer alan hiçbir husus yeni bir uluslararası hukuk yükümlülüğü yaratacak veya insan hakları bakımından uluslararası hukukta bir Devlet’in taahhüt ettiği veya tabi olduğu herhangi bir hukuki yükümlülüğü sınırlandıracak veya zayıflatcak şekilde yorumlanamaz.

Bu Rehber İlkeler, özellikle hassas veya ötekileştirilmiş duruma düşme tehlikesinin yüksek olduğu topluluklardan veya halklardan olan kişilerin hakları ve ihtiyaçları ile bu kişilerin karşı karşıya oldukları zorluklara özel bir dikkat gösterilerek ve kadınlar ile erkeklerin karşılaşılabileceği risklerin farklılığı göz önünde tutularak herhangi bir ayırım gözetmeksizin uygulanmalıdır.

I. DEVLETİN İNSAN HAKLARINI KORUMA ÖDEVİ

A. TEMEL İLKELER

1. Devletler, kendi topraklarında ve/veya yargı yetkilerinin olduğu yerlerde, ticari işletmeler dâhil üçüncü kişiler tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine karşı koruma sağlamalıdır. Bu koruma, etkili politikalar, mevzuat, düzenlemeler ve yargılama yoluyla söz konusu ihlalleri önleme, araştırma, cezalandırma ve tazmin etme için uygun adımları atmayı gerektirir.

Açıklama

Devletlerin uluslararası insan hakları hukuku yükümlülükleri, Devletlerin kendi topraklarında ve/veya yargılama yetkisi içinde yer alan bireylerin insan haklarına saygı göstermesini, bunları korumasını ve yerine getirmesini gerekli kılar. Ticari işletmeler dâhil üçüncü şahıslar tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine karşı koruma ödevi de buna dâhildir.

Devletin koruma ödevi standart bir davranış kuralıdır. Bu nedenle Devletler, özel aktörler tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerinden doğrudan sorumlu değildir. Ancak, Devletler, ihlallerin onlara atfedilebilir olduğu veya özel aktörlerin ihlallerini önleme, araştırma, cezalandırma ve tazmin etme konusunda gerekli adımları atmadıkları durumlarda uluslararası insan hakları hukuku yükümlülüklerini ihlal etmiş sayılabilir. Devletler genellikle bu adımları belirleme konusunda takdir yetkisine sahip olmakla birlikte, politikalar, mevzuat, düzenlemeler ve yargılama yolu dâhil olmak üzere geniş kapsamlı kabul edilebilir önleyici ve telafi edici tedbirleri de göz önünde bulundurmalıdır. Devletlerin, ayrıca, kanun önünde eşitliği sağlamak için tedbirler alma, bu tedbirlerin uygulamasında hakkaniyeti sağlama ile yeterli hesap verebilirlik, hukuki



kesinlik ve usuli ve yasal şeffaflığı sağlama da dâhil olmak üzere hukukun üstünlüğünü koruma ve geliştirme ödevi vardır.

Bu bölüm önleyici tedbirlere odaklanırken, III. bölüm telafi edici tedbirleri ortaya koymaktadır.

2. Devletler, kendi topraklarında ve/veya yargı yetkilerinin olduğu yerlerde kurulu tüm ticari işletmelerden, faaliyetleri sürecinde insan haklarına saygı göstermelerine ilişkin beklentilerini açık bir şekilde ortaya koymalıdır.

Açıklama

Günümüzde, uluslararası insan hakları hukuku, Devletlerin kendi topraklarında ve/veya yargı yetkilerinin olduğu alanlarda kurulu şirketlerin sınır ötesi faaliyetlerini düzenlemesini genel olarak zorunlu kılmamaktadır. Bununla birlikte, geçerli bir yargı yetkisi temelini olması koşuluyla Devletler, sınır ötesi düzenleme yapmaktan da alıkonulamazlar. Bu parametreler dâhilinde, bazı insan hakları antlaşma organları, menşee Devletlerin kendi yargı yetki alanlarında yer alan ticari işletmelerin yurt dışında meydana getirdikleri ihlalleri önlemek için gerekli adımları atmalarını önermektedir.

Menşee Devletlerin, özellikle de Devlet'in bizzat kendisinin dâhil olduğu veya o ticari işletmeleri desteklediği durumlarda, yurt dışındaki işletmelerin insan haklarına saygı göstermesi beklentisinin açık bir şekilde belirtilmesini gerektiren güçlü politika nedenleri bulunmaktadır. Bu nedenler, tutarlı ve devamlı mesajlar verilerek ticari işletmeler için öngörülebilirliğin sağlanmasını ve Devlet'in kendi itibarını korumasını da kapsar.

Devletler bu konuda çeşitli yaklaşımlar benimsemiştir. Bazıları sınır ötesi etkileri olan yerel önlemlerdir. Örnek olarak, "ana" şirketlerin bütün şirketler grubunun küresel operasyonları hakkında rapor sunma zorunlulukları, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü'nün Çok Uluslu Şirketlere Yönelik Rehberleri gibi çok taraflı bağlayıcılığı olmayan hukuk (*soft law*) araçları, ve yurt dışı yatırımları destekleyen kuruluşlar tarafından zorunlu kılınan performans standartları verilebilir. Diğer yaklaşımlar doğrudan sınır ötesi yasalar ve uygulamalar anlamına gelmektedir. Suç nerede işlenmiş

olursa olsun failin vatandaşlığına dayanan kovuşturmalara izin veren rejimler de buna dâhildir. Örneğin Devletlerin çok taraflı anlaşmaya dayanıp dayanmadığı gibi çeşitli faktörler, Devletlerin eylemlerinin algılanan ve fiili makullüğüne katkı sağlayabilir.

B. OPERASYONEL İLKELER

DEVLETİN GENEL YASAL DÜZENLEME VE POLİTİKA İŞLEMLERİ

3. Devletler, koruma ödevlerini yerine getirirken:
 - (a) Ticari işletmelerin insan haklarına saygı göstermelerini amaçlayan veya bu etkiyi yaratan yasaları yürürlüğe koymalı ve bu yasaların yeterliliğini düzenli olarak değerlendirmeli ve bu yasalardaki boşlukları gidermelidir;
 - (b) Şirketler hukuku gibi ticari işletme teşkilatlarının kurulması ve sürmekte olan faaliyetlerini düzenleyen diğer kanunların ve politikaların, ticari işletmelerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu engellemediğinden ve aksine bu sorumluluğun gerçekleştirilmesine olanak sağladığından emin olmalıdır;
 - (c) Ticari işletmelere, faaliyetleri boyunca insan haklarına nasıl saygı gösterileceği konusunda etkili rehberlik sağlamalıdır;
 - (d) Ticari işletmelerin, insan hakları üzerindeki etkilerini ele alma şekillerini paylaşmalarını teşvik etmeli ve gerekirse zorunlu kılmalıdır.

Açıklama

Devletler, ticari işletmelerin her zaman Devlet'in eylemsizliğini tercih ettiklerini veya bundan fayda sağladıklarını düşünmemeli ve insan haklarına saygıyı arttırmak için ulusal ve uluslararası, zorunlu ve gönüllü olmak üzere akıllı bir karışım içeren tedbirleri dikkate almalıdır.

Doğrudan veya dolaylı olarak şirketlerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu düzenleyen mevcut yasaların uygulanmaması çoğunlukla Devlet uygulamasında önemli bir yasal boşluktur. Bu tür yasalar, ayrımcılık yasağı ve iş kanunlarından, çevrenin, mülkiyetin, mahremiyetin korunmasına ilişkin yasalara veya rüşvet karşıtı yasalara kadar değişkenlik gösterebilir. Bu nedenle, Devletlerin bu tür yasaların etkin bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını ve şayet uygulanmıyorsa bu durumun neden kaynaklandığı ile makul bir şekilde düzeltilebilmesi için hangi tedbirlerin alınması gerektiğini dikkate alması önemlidir.

Devletlerin, bu yasaların değişen koşullar ışığında gerekli kapsayıcılığı sağlayıp sağlamadığı ve bu yasaların ilgili politikalarla birlikte, şirketlerin insan haklarına saygı gösterebildiği bir ortam sunup sunmadığını gözden geçirmesi de aynı derecede önemlidir. Örneğin, mülkiyet veya araziyi kullanma yetkileri dâhil olmak üzere araziye erişim konuları gibi hukukun ve politikaların bazı alanlarında daha çok açıklığın olması, hak sahiplerini ve ticari işletmeleri korumak için genelde gerekli olmaktadır.

Şirketler hukuku ile menkul kıymetler hukuku gibi ticari işletmelerin kurulması ile halihazırda sürdürdükleri faaliyetlerini düzenleyen yasalar ve politikalar, doğrudan şirketlerin davranışlarını şekillendirmektedir. Bununla birlikte, bu yasaların insan hakları alanına olan etkileri çok az anlaşılmaktadır. Örneğin, şirketler ve menkul kıymetler hukukunda, şirketlerin ve şirket yetkililerinin insan hakları bakımından neler yapmaları gerektiği bir yana, nelere bu bağlamda müsaade edildiği dahi belirlenmemiştir. Bu alanda yer alan yasalar ve politikalar, yönetim kurulları gibi mevcut yönetim yapılarının rolüne gereken önemi vererek, işletmelerin insan haklarına saygılı olmasını sağlayacak yeterli rehberlik sağlamalıdır.

Ticari işletmelere insan haklarına saygı konusundaki rehberlik, beklenen sonuçlara işaret etmeli ve en iyi uygulama örneklerinin paylaşılmasına yardımcı olmalıdır. İnsan haklarına ilişkin durum tespiti de dâhil olmak üzere uygun yöntemlere ve yerli halkların,

kadınların, ulusal veya etnik azınlıkların, dini ve dilse azınlıkların, çocukların, engellilerin ve göçmen işçiler ile ailelerinin karşılaşabileceği belirli zorlukların farkında olarak, cinsiyet, hassas durumda olma ve/veya ötekileştirme konularını nasıl etkili şekilde ele alacağına yönelik olarak tavsiyelerde bulunmalıdır.

Paris İlkeleri'ne riayet eden ulusal insan hakları kuruluşlarının, Devletlerin ilgili yasalarının insan hakları yükümlülükleriyle uyumlu olup olmadığı ile etkili bir şekilde uygulanıp uygulanmadığını tespit etmelerine yardımcı olmada ve ticari işletmelere ve diğer Devlet dışı aktörlere de insan hakları konusunda rehberlik sağlamada önemli bir rolü bulunmaktadır.

Ticari işletmelerin insan hakları üzerindeki etkilerini ele almaya yönelik iletişimleri, etkilenen paydaşlarla resmi olmayan görüşmelerden kamuya açık resmi raporlama yapılmasına kadar çeşitlilik gösterebilir. Bu tür bir iletişimin Devlet tarafından teşviki veya uygun olduğunda zorunlu kılınması, ticari işletmelerin insan haklarına yönelik saygılarının geliştirilmesinde önemlidir. Bu iletişimde yeterli bilgi sağlanmasına yönelik teşvikler, yargısal veya idari süreçler söz konusu olduğunda, bu tür bir öz raporlama yapılmasına ağırlık verilmesine ilişkin hükümler içerebilir. İletişimde bulunma zorunluluğu, özellikle ticari faaliyetlerin niteliğinin veya içinde faaliyet gösterilen bağlamın insan hakları için önemli bir risk oluşturduğu durumlarda gereklidir. Bu alandaki politikalar veya yasalar, ticari işletmelerin hangi bilgileri paylaşacağı ve nasıl paylaşacağını faydalı bir şekilde açıklığa kavuşturarak, söz konusu iletişimin hem erişilebilirliğini hem de doğruluğunu sağlamaya yardımcı olabilir.

Yeterli iletişimin ne olacağını belirten herhangi bir hüküm, kişilerin ve tesislerin emniyet ve güvenliğine ilişkin riskleri, ticari gizlilik için meşru gereklilikleri ve şirketlerin büyüklük ve yapılarındaki farklılıkları hesaba katmalıdır.

Finansal raporlama zorunlulukları, bazı durumlarda insan hakları üzerindeki etkilerin, ticari işletmenin ekonomik performansı için "esaslı" veya "önemli" olabileceğini açık bir şekilde belirtmelidir.



DEVLET-İŞ DÜNYASI BAĞI

4. Devletler, Devlet tarafından sahip olunan veya kontrol edilen ticari işletmeler tarafından veya ihracat kredi kuruluşları, resmî yatırım sigortası veya garantisi kuruluşları gibi kamu kurumlarından büyük destek ve hizmet alan ticari işletmeler tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine karşı koruma sağlamak için, uygun olan alanlarda insan haklarına ilişkin durum tespitini şart koşturma dâhil olmak üzere, ek adımlar atmalıdır.

Açıklama

Devletler, uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde, tek başlarına birinci derece yükümlülük sahibi ve kolektif olarak da uluslararası insan hakları rejiminin emanetçileridir. Bir ticari işletmenin Devlet tarafından kontrol edildiği veya bir ticari işletmenin eylemlerinin, aksi ispat edilene kadar, Devlet'e isnat edilebildiği durumlarda, söz konusu ticari işletme tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlali Devlet'in kendisinin uluslararası hukuk yükümlülüklerini ihlali anlamına gelebilir. Dahası, bir ticari işletme, Devlet ile ne kadar yakın bir ilişkideyse veya yasal makam veya vergi mükellefi desteğinden ne kadar çok faydalanıyorsa, ticari işletmenin insan haklarına saygı duymasını sağlamak için Devlet'in politika gereği o kadar güçlü hale gelir.

Devletlerin ticari işletmenin mülkiyetine sahip olduğu veya işletmeyi kontrol edebildiği hallerde, kendi yetkileri içerisinde insan haklarına saygı ile ilgili politikaların, mevzuatın ve düzenlemelerin uygulanmasını sağlamak için oldukça geniş imkânları bulunmaktadır. Üst düzey yönetim genellikle Devlet kurumlarına rapor verir ve ilgili devlet daireleri insan haklarına ilişkin etkili durum tespiti yapılmasının sağlanması da dâhil olmak üzere, inceleme ve gözetim için daha geniş bir hareket alanına sahiptir. (Bu ticari işletmeler, ayrıca, II. bölümde açıklanan insan haklarına saygı gösterme sorumluluğuna tabidirler.)

Devlet'e resmî ya da gayiresmî olarak bağılı bulunan bir dizi kurum, ticari faaliyetlere destek ve hizmet sağlayabilir. Bunlara ihracat kredi kuruluşları, resmî yatırım sigortası veya garantisi kuruluşları, kalkınma ajansları ve kalkınma finansman kuruluşları dâhildir. Bu kuruluşlar, yararlanıcı işletmelerin insan hakları üzerindeki mevcut veya olası olumsuz etkilerini açıkça dikkate almazlarsa, bir nevi bu olumsuz etkilere katkıda bulunarak kendilerini – itibari, mali, politik ve muhtemelen yasal açıdan - risk altına sokarlar ve alıcı Devlet'in karşılaştığı insan hakları sorunlarına yenilerini eklerler.

Bu riskler göz önüne alındığında, Devletler, kamu ajanslarının kendilerinin ve destek sundukları ticari işletmelerin veya projelerin insan haklarına ilişkin durum tespiti yapmasını teşvik etmeli ve uygun olduğu durumlarda da bunu zorunlu tutmalıdır. İnsan haklarına ilişkin durum tespiti gerekliliği, yüksek ihtimalle ticari işletme faaliyetlerinin niteliği veya içinde faaliyet gösterilen koşul ve durumların insan hakları için önemli bir risk oluşturduğu durumlar bakımından uygun olacaktır.

5. Devletler insan haklarının kullanımını etkileyebilecek hizmetlerin sunulması için, ticari işletmelerle sözleşme yaptıklarında ya da bu konuyla ilgili bir yasalaştırma faaliyetinde bulduklarında, uluslararası insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmek adına yeterli gözetimi gerçekleştirmelidir.

Açıklama

Devletler, insan haklarının kullanımını etkileyebilecek hizmetlerin sunumunu özelleştirdiklerinde uluslararası insan hakları hukukundan kaynaklanan yükümlülüklerinden feragat etmezler. Devletlerin, bu hizmetleri sunan ticari işletmelerin, Devletlerin insan hakları yükümlülükleriyle uyumlu bir şekilde faaliyet göstermesini sağlamaması, Devlet için hem itibari hem de hukuki sonuçları beraberinde getirebilir. Önemli bir adım olarak, ilgili hizmet sözleşmeleri veya yetki veren mevzuat, Devlet'in bu hizmetleri sunan ticari işletmelerin insan haklarına saygı göstermesiyle ilgili beklentilerini açıkça ortaya koymalıdır. Devletler, yeterli bağımsız izleme ve he-



sap verme mekanizmalarının sağlanması da dâhil olmak üzere, ticari işletmelerin faaliyetlerini etkin bir şekilde denetlemeyi garanti altına almalıdır.

6. Devletler, birlikte ticari işler yaptıkları ticari işletmelerin insan haklarına saygı göstermelerini teşvik etmelidir.

Açıklama

Devletler, en azından tedarik faaliyetleri aracılığıyla, ticari işletmelerle çeşitli ticari işlemler yürütürler. Bu, Devletlerin ulusal ve uluslararası hukuktaki yükümlülüklerine dikkat edilerek, Devletlere – tek ve bütün olarak – sözleşmelerin şartları da dâhil olmak üzere, söz konusu işletmelerin insan haklarıyla ilgili farkındalıklarının artmasını ve bu haklara saygı göstermesini sağlayacak benzersiz fırsatlar sunar.

ÇATIŞMADAN ETKİLENEN ALANLARDA İŞ DÜNYASININ İNSAN HAKLARINA SAYGI GÖSTERMESİNİN DESTEKLENMESİ

7. Çatışma altındaki bölgelerde ağır insan hakları ihlalleri riski arttığı için, Devletler bu alanlarda faaliyet gösteren ticari işletmelerin aşağıdaki yöntemleri de uygulayarak bu tür ihlallere dâhil olmamalarını sağlamaya yardımcı olmalıdır:
 - (a) Faaliyetlerinin ve iş ilişkilerinin insan hakları ile ilgili risklerinin tespit edilmesine, önlenmesine ve azaltılmasına yardımcı olmak için ticari işletmelerle en erken aşamada ilişki kurulması;

- (b) Hem toplumsal cinsiyete dayalı şiddete hem de cinsel şiddete özel önem göstererek, artan ihlal risklerini değerlendirmek ve ele almak için ticari işletmelere yeterli yardım sağlanması;
- (c) Ağır insan hakları ihlallerine karışan ve duruma yönelik olarak iş birliği yapmayı reddeden bir ticari işletmenin kamu desteğine ve hizmetlerine erişiminin engellenmesi;
- (d) Mevcut politikaların, mevzuatın, düzenlemelerin ve uygulama önlemlerinin, ağır insan hakları ihlallerinde şirketlerin katılımı riskine cevap verecek etkililiğinin sağlanması.

Açıklama

Şirketlerin dâhil olduğu bazı en ağır insan hakları ihlalleri, insan hakları rejiminin amaçlandığı şekilde çalışmasının beklenemeyeceği, bölgenin, kaynakların veya bir Hükümet'in kendisinin kontrolü üzerindeki çatışma ortamında meydana gelmektedir. Sorumlu şirketler, bu zorlayıcı şartlarda insan hakları ihlaline katkıda bulunmaktan nasıl kaçınabileceklerine ilişkin olarak Devletlerden giderek daha çok rehberlik talep etmektedir. Yenilikçi ve pratik yaklaşımlar gereklidir. Özellikle, çatışma zamanlarında bilhassa yaygın olan cinsel ve cinsiyet temelli şiddet riskine dikkat etmek önemlidir.

Çatışma yerindeki durumlar daha da kötüleşmeden önce Devletlerce sorunlara temas edilmesi önemlidir. Çatışma altındaki bölgelerde "ev sahibi" Devlet, etkili kontrol eksikliği nedeniyle insan haklarını yeterince koruyamayabilir. Komşu Devletler tarafından sağlanabilecek önemli ek desteklerin yanı sıra, çok uluslu şirketlerin dâhil olduğu durumlarda bu şirketlerin kendi merkezlerinin bulunduğu "menşe" Devletlerin, şirketlerin insan hakları ihlaline karış-

mamasını sağlamak için hem o şirketlere hem de ev sahibi Devletlere yardım için oynayacağı rolleri bulunmaktadır.

Bu gibi durumlarda politika tutarlılığını daha fazla sağlamak ve ticari işletmelere yeterince destek olmak için, menşee Devletler, kalkınma yardım ajansları, dış işleri ve ticaret bakanlıkları, başkentlerinde ve büyükelçiliklerinde yer alan ihracat finansman kuruluşları arasında olduğu kadar, bu ajanslar ve ev sahibi Hükümet aktörleri arasında yakın iş birliğini teşvik etmeli; devlet kuruluşları ve ticari işletmelerin sorunlarla ilgili uyarılması için erken uyarı göstergeleri geliştirmeli; ve mevcut kamu desteği veya hizmetlerini keserek veya bunları geri çekerek, veya bunun mümkün olmadığı durumda da bunların gelecekte verilmemesini sağlamak da dâhil olmak üzere, ticari işletmelerin bu bağlamlarda iş birliğine yanaşmamaları durumuna uygun sonuçları belirlemelidir.

Devletler, ticari işletmeleri, çatışmalardan etkilenen bölgelerdeki ağır insan hakları ihlallerine karşılıkma konusundaki riskin arttığına dair uyarmalıdır. Devletler, politikaların, mevzuatın, yönetmeliklerin ve uygulama önlemlerinin, ticari işletmeler tarafından insan haklarına ilişkin durum tespiti yapılmasıyla ilgili hükümler aracılığıyla da olmak üzere, artan riski etkili bir biçimde karşılayıp karşılamadığını gözden geçirmelidir. Boşlukların tespit edildiği yerlerde, Devletler bunları ele almak için uygun adımları atmalıdır. Bu uygun adımlar, topraklarında ve/veya yargılama yetkilerinin bulunduğu alanlarda ikamet eden veya faaliyet gösteren ağır insan hakları ihlalinde bulunan veya bu ihlallerin oluşmasına katkıda bulunan ticari işletmeler için hukuki, idari ve cezai sorumluluklara başvurmayı içerebilir. Dahası, Devletler, bu gibi eylemleri önlemek ve ele almak için çok taraflı yaklaşımları dikkate almalı ve etkin ortaklaşa girişimlere destek vermelidir.

Bütün bu tedbirler, Devletlerin silahlı çatışma durumlarında uluslararası insancıl hukuk kapsamındaki sorumluluklarına ve uluslararası ceza hukuku kapsamındaki sorumluluklarına ek niteliğindedir.

8. Devletler, şirket uygulamalarını şekillendiren devlet daireleri, ajansları ve diğer Devlet kurumlarının, gerekli bilgi, eğitim ve destek verilmesi de dâhil olmak üzere, ilgili görevlerini yerine getirirken Devlet'in insan hakları yükümlülüklerinin farkında olmalarını ve bunlara uymalarını sağlamalıdır.

Açıklama

Devletlerin insan hakları yükümlülükleri ile şirket uygulamalarını şekillendiren yasalar ve politikalar arasında çözümlenemeyecek bir gerilim yoktur. Bununla birlikte, zaman zaman, Devletlerin, farklı toplumsal ihtiyaçları uzlaştırmak için zor ve dengeleyici kararlar vermeleri gerekir. Uygun dengeyi sağlamak adına Devletlerin, iş dünyası ve insan hakları gündemini yönetmek için hem dikey hem de yatay iç politika uyumluluğunu sağlamayı amaçlayan geniş bir yaklaşım benimsemeleri gerekmektedir.

Dikey politika tutarlılığı, Devletlerin uluslararası insan hakları hukuku yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli politikaları, yasaları ve süreçleri buldurmalarını gerektirir. Yatay politika tutarlılığı ise, şirket uygulamalarını şekillendiren ulusal ve yerel Devlet birimleri ve ajanslarının – şirketler hukuku ve menkul kıymetler düzenlemeleri, yatırım, ihracat kredisi ve sigorta, ticaret ve iş hukukundan sorumlu olanlar da dâhil olmak üzere – Hükümetlerin insan hakları yükümlülüklerinden haberdar olmaları ve bunlara uyumlu bir şekilde hareket etmeleri için desteklenmeleri ve donatılmaları anlamına gelir.



9. Devletler, örneğin, yatırım anlaşmaları veya sözleşmeler yoluyla diğer Devletlerle veya ticari işletmelerle iş dünyasıyla ilgili politika hedeflerini gerçekleştirmeye çalışırken insan hakları yükümlülüklerini yerine getirmek için yeterli iç politika alanını korumalıdır.

Açıklama

Devletler tarafından ya diğer Devletlerle ya da ticari işletmelerle imzalanan – ikili yatırım anlaşmaları, serbest ticaret anlaşmaları ya da yatırım projeleri sözleşmeleri gibi – ekonomik anlaşmalar Devletler için ekonomik fırsatlar yaratmaktadır. Fakat bunlar, Hükümetlerin iç politika alanlarını da etkileyebilirler. Örneğin, uluslararası yatırım anlaşmalarının şartları, Devletlerin yeni insan hakları mevzuatını tam olarak uygulamalarını engelleyebilir veya bunu yaparlarsa bağlayıcı uluslararası tahkim riskiyle karşı karşıya kalmaları durumlarını ortaya çıkarabilir. Dolayısıyla Devletler, yatırımcı için gerekli korumayı sağlarken, bu tür anlaşmalar uyarınca insan haklarını korumak için yeterli politika ve düzenleme gücünü de koruduğundan emin olmalıdır.

10. Devletler, iş dünyasıyla ilgili konularla ilgilenen çok taraflı kurumların üyeleri olarak hareket ederken:
 - (a) Bu kurumların üye Devletlerin koruma ödevlerini yerine getirme güçlerini sınırlandırdığına ve de ticari işletmelerin insan haklarına saygı göstermesine mâni olmadığına emin olmalıdır;

- (b) Bu kurumları, kendi yetki ve kapasiteleri çerçevesinde, insan haklarına saygı göstermelerine teşvik etmek ve talep edildiğinde Devletlerin, teknik yardım, kapasite geliştirme ve farkındalık yaratma da dâhil olmak üzere, ticari işletmeler tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine karşı koruma ödevlerini yerine getirmelerine yardımcı olmak için teşvik etmelidir;
- (c) İş dünyası ve insan hakları sorunlarının yönetimiyle alakalı ortak anlayışı geliştirmek ve uluslararası iş birliğini ilerletmek için İşbu Rehber İlkeler'den yararlanmalıdır.

Açıklama

Uluslararası seviyede, Devletlerin uluslararası ticaret ve finans kuruluşları gibi ticaret ile ilgili konuları ele alan çok taraflı kuruluşlara katıldıkları durumlar da dâhil olmak üzere, daha büyük bir politika tutarlılığına ihtiyaç duyulmaktadır. Devletler, bu tür kuruluşlara katıldığında uluslararası insan hakları hukuku yükümlülüklerini sürdürürler.

Bu tür kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilen kapasite artırma ve bilinçlendirme, zorluklar ve en iyi uygulama örnekleri hakkında bilgi paylaşımını sağlayarak ve böylece daha tutarlı yaklaşımlar geliştirmelerine yardımcı olarak, tüm Devletlerin koruma ödevlerini yerine getirmelerine yardımcı olmada hayati bir rol oynayabilir. Çok taraflı kuruluşlar aracılığıyla ortak hareket edilmesi, Devletlere, iş dünyasının insan haklarına saygı göstermesi bakımından eşit şartlar yaratılmasında yardımcı olabilir, ancak bu zayıfın güçlendirilmesi şeklinde yapılmalıdır. Devletler, çok taraflı kuruluşlar ve diğer paydaşlar arasındaki iş birliği de önemli bir rol oynayabilir. Rehber İlkeler, bu konuda ortak bir referans noktası sağlar ve tüm ilgili paydaşların rolleri ve sorumluluklarını dikkate alan kümülatif bir olumlu etki oluşturmak için faydalı bir temel teşkil edebilir.



II. ŞİRKETLERİN İNSAN HAKLARINA SAYGI GÖSTERME SORUMLULUĞU

A. TEMEL İLKELER

11. Ticari işletmeler insan haklarına saygı göstermelidir. Bu, ticari işletmelerin başkalarının insan haklarını ihlal etmekten kaçınmaları ve katkıda buldukları olumsuz insan hakları etkilerini ele almaları gerektiği anlamına gelir.

Açıklama

İnsan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, nerede faaliyet gösteriyorlarsa gösterebilirler, tüm ticari işletmelerden beklenen küresel bir davranış standardıdır. Bu sorumluluk, Devletlerin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirme kabiliyetleri ve/veya istekliliklerinden bağımsızdır ve o yükümlülükleri azaltmaz. Ayrıca bu sorumluluk, insan haklarını koruyan ulusal yasalar ve düzenlemelere uygun davranmanın üstünde ve ötesinde yer alır. İnsan hakları üzerindeki olumsuz etkileri ele almak, bunların önlenmesi, hafifletilmesi ve uygun olan durumlarda da telafisi için yeterli önlemlerin alınmasını gerektirir. Ticari işletmeler, haklardan faydalanılmasına katkıda bulunabilecek olan, insan haklarını destekleyen ve teşvik eden başkaca taahhütler ve faaliyetler de üstlenebilir. Ancak bunlar, ticari işletmelerin faaliyetleri sırasında insan haklarına saygı gösterilmesini mazur göstermez. Ticari işletmeler, yargısal süreçlerin bütünlüğünü zayıflatabilecek eylemler de dâhil olmak üzere, Devletlerin insan hakları yükümlülüklerini yerine getirme yetilerine zarar vermemelidir.

12. Ticari işletmelerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, en azından Uluslararası İnsan Hakları Senedi'nde belirtilenler ile Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Çalışma Yaşamında Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi'nde yer alan temel haklara ilişkin ilkeler olarak tanımlanan uluslararası kabul gören insan haklarına atıfta bulunur.

Açıklama

Ticari işletmelerin uluslararası kabul görmüş insan hakları alanının neredeyse tamamı üzerinde bir etkisi olabileceğinden, saygı gösterme sorumluluğu bu hakların tümü için geçerlidir. Uygulamada, bazı insan hakları, belirli endüstrilerde veya bağlamlarda diğer başka haklara göre daha büyük risk altında olabilir ve bu nedenle onlara daha fazla dikkat gösterilir. Bununla birlikte, durumlar değişebilir, bu yüzden bütün insan hakları periyodik değerlendirme konusu yapılmalıdır.

Uluslararası kabul gören temel insan haklarının güvenilir bir listesi, Uluslararası İnsan Hakları Senedi (Evrensel İnsan Hakları Beyanname) ile bu beyannamenin düzenlendiği temel belgeler olan Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi ile Çalışma Alanında Temel İlkeler ve Haklar Bildirgesi'nde belirtilen sekiz adet ILO çekirdek sözleşmesindeki temel haklara ilişkin ilkeler de eklenerek tüm bu hakları içinde barındırmaktadır. Bunlar, diğer sosyal aktörlerin, ticari işletmelerin insan hakları üzerindeki etkilerini değerlendirmeleri için ölçüt aldıkları kriterlerdir. Ticari işletmelerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, büyük ölçüde ilgili yargı yetki alanlarındaki ulusal yasalar tarafından tanımlanan hukuksal sorumluluk ve uygulama konularından farklıdır.

Şartlara bağlı olarak, ticari işletmelerin ek standartları göz önüne alması gerekebilir. Örneğin, işletmeler, üzerlerinde olumsuz insan hakları etkisi yaratabilecekleri özel dikkat gerektiren belirli gruplara veya topluluklara mensup bireylerin insan haklarına saygı gös-

termelidir. Bu bağlamda Birleşmiş Milletler araçları yerli halkların, kadınların, ulusal veya etnik, dini ve dilsel azınlıkların, çocukların, engelli insanların, göçmen işçiler ve ailelerinin haklarını daha da ayrıntılandırmıştır. Dahası, silahlı çatışma durumlarında işletmeler uluslararası insancıl hukuk standartlarına saygı göstermek zorundadır.

13. İnsan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, ticari işletmelerin:

- (a) Kendi faaliyetleri yoluyla olumsuz insan hakları etkilerine neden olmaktan veya bunlara katkıda bulunmaktan kaçınmalarını ve bu tür etkileri oluştuğunda ele almalarını;
- (b) Bu olumsuz etkilere katkıda bulunmasalar dahi, iş ilişkileri yoluyla faaliyetleri, ürünleri veya hizmetleri ile doğrudan bağlantılı olan olumsuz insan hakları etkilerini önlemek veya hafifletmek için çaba içinde olmalarını, gerektirir.

Açıklama

Ticari işletmeler, olumsuz insan hakları etkilerine kendi faaliyetleri yoluyla veya diğer taraflarla olan iş ilişkilerinin bir sonucu olarak müdahil olabilirler. 19'uncu Rehber İlke, ticari işletmelerin bu durumları nasıl ele almaları gerektiği üzerinde daha ayrıntılı bir şekilde durmaktadır. İşbu Rehber İlkeler'in amacı doğrultusunda, bir ticari işletmeye ait "faaliyetler", ticari işletmenin hem eylemleri hem de ihmalleri olarak anlaşılır ve "iş ilişkileri" kavramının, ticari işletmelerin kendilerinin ticari faaliyetleri, ürünleri veya hizmetleriyle doğrudan bağlantılı olan iş ortaklarıyla, değer zincirindeki kuruluşlarla ve devlet dışı veya devlet yapılarıyla olan ilişkilerini içerdiği kabul edilir.

14. Ticari işletmelerin büyüklükleri, sektörleri, faaliyet bağlamları, sahipleri ve yapılarının ne olduğuna bakılmaksızın insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu tüm ticari işletmeler için geçerlidir. Bununla birlikte, işletmelerin bu sorumlulukları yerine getirdiği yöntemlerin ölçeği ve karmaşıklığı, bu faktörlere ve işletmenin olumsuz insan hakları etkilerinin ağırlığına göre farklılık gösterebilir.

Açıklama

Bir ticari işletmenin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu yerine getirmek için kullanacağı yöntemler, diğer faktörlerin yanında, büyüklüğü ile de orantılı olacaktır. Büyük şirketlerle karşılaştırıldığında, küçük ve orta ölçekli işletmelerin kapasitesi daha az, kayıt dışı süreçleri ve yönetim yapıları daha fazla olabilir, dolayısıyla kendi politikaları ve süreçleri farklı formlar alabilir. Ancak bazı küçük ve orta ölçekli işletmelerin vahim insan hakları etkileri olabilir ve bu etkiler, işletmelerin büyüklüklerinden bağımsız olarak bu ihlallerin ağırlığını karşılayıcı tedbirler alınmasını gerektirecektir. Etkilerin ağırlığı, ölçeğine, kapsamına ve telafi edilebilirlik düzeyine göre değerlendirilecektir. Ticari işletmelerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu yerine getirmede kullanacağı yöntemler, işlerini şirketler grubu aracılığıyla mı yoksa bireysel olarak mı yürüttüğüne veya bunu ne ölçüde yaptığına göre çeşitlilik gösterebilir. Ancak insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu tamamen ve hepsine eşit olmak üzere tüm ticari işletmeler için geçerlidir.



15. Ticari işletmeler, insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu yerine getirmek için aşağıdakiler de dâhil olmak üzere, kendi büyüklüklerine ve içinde buldukları koşullara uygun politikaları ve süreçleri mevcut bulundurmalıdır:
- (a) İnsan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu yerine getirmek için bir politika taahhüdü;
 - (b) İnsan hakları üzerindeki etkilerini ne şekilde ele aldıklarını belirlemek, önlemek, hafifletmek ve açıklamak için insan haklarına ilişkin durum tespiti süreci;
 - (c) Sebep oldukları veya katkıda buldukları olumsuz insan hakları etkilerinin telafi edilmesini mümkün kılabilecek süreçler.

Açıklama

Ticari işletmeler, insan haklarına saygı gösterdiklerini bilmeli ve ortaya koymalıdır. Belli politikalar ve süreçler olmadıkça bunu yapamazlar. 16'ncı Rehber İlke'den 24'üncü Rehber İlke'ye kadar bu konu daha ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır.

B. OPERASYONEL İLKELER

POLİTİKA TAAHHÜDÜ

16. Ticari işletmeler, insan haklarına saygı gösterme sorumluluğunu üstlenmek için temel olarak, bu sorumluluğu yerine getirme konusundaki taahhütlerini,
- (a) Ticari işletmenin en üst düzeyinin onayı olan;
 - (b) İlgili iç ve/veya dış uzmanlık ile beslenmiş olan;
 - (c) İşletmenin, personelinin, iş ortaklarından ve faaliyetlerine, ürünlerine veya hizmetlerine doğrudan bağlantılı olan diğer taraflardan insan hakları beklentilerini ortaya koymuş olan;
 - (d) Kamuya açık olan ve tüm personelin, iş ortaklarının ve diğer ilgili tarafların içinde ve dışarda bilgisine sunulmuş olan;
 - (e) Ticari işletmenin her yerine sirayet etmesi için gereken operasyonel politikalar ile prosedürlere yansıtılmış olan,
- bir politika bildirisi ile ifade etmelidirler.



Açıklama

“Bildiri” ifadesi, bir teşebbüsün sorumluluklarını, taahhütlerini ve beklentilerini kamuya açık bir şekilde ortaya koymak için ne tür araçlar kullandığını belirtmek için genel bir ifade şeklinde kullanılır.

Politika bildirisinin yeterince bilgi içermesini sağlamak için gereken uzmanlık seviyesi, ticari işletmenin karmaşıklığına göre değişir. Uzmanlık, güvenilir çevrim içi veya yazılı kaynaklardan yetkili uzmanlarla istişareye kadar çeşitli kaynaklardan edinilebilir.

Politika bildirisi kamuya açık olmalıdır. İşletmenin sözleşme ilişkileri içinde bulunduğu kuruluşlara, Devlet’in güvenlik kuvvetleri gibi işletmenin faaliyetleri ile doğrudan bağlantılı olanlara, yatırımcılara ve belirgin bir insan hakları riski olan faaliyetler söz konusu olduğunda etkilenme potansiyeli olan paydaşlara bilfiil bildirilmelidir.

Bildirinin ve ilgili politika ve süreçlerin dâhili olarak aktarılması; hesap verebilirliğin ana noktaları ve sistemlerinin ne olacağını netleştirmeli ve ilgili görevlerdeki personel için gerekli eğitimlerle desteklenmelidir.

Devletlerin politika tutarlılığını sağlamak için çalışması gerektiği gibi, ticari işletmelerin de insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu ile daha geniş iş faaliyetleri ve ilişkileri düzenleyen politika ve süreçler arasında tutarlılığın sağlanması için gayret göstermesi gerekmektedir. Buna, personele yönelik mali ve diğer performans teşviklerine yer veren politika ve süreçler, tedarik uygulamaları ve tehlike altında bulunan insan haklarına yönelik lobi faaliyetleri örnek olarak verilebilir.

Bunlar ve diğer uygun yöntemler vasıtasıyla, politika bildirisi ticari işletmenin en üst düzeyinden tüm kademelerine kadar aktarılmalıdır; aksi takdirde şirketler insan hakları farkındalığı olmadan ve insan haklarını gözetmeden faaliyet gösterebilirler.

17. Ticari işletmeler, olumsuz insan hakları etkilerini tespit etmek, önlemek, azaltmak ve bunların ne şekilde ele alındığını açıklamak için, insan haklarına ilişkin durum tespiti gerçekleştirmelidir. Bu süreç, mevcut ve olası insan hakları etkilerinin değerlendirilmesini, bulguların bir araya getirilmesini ve bunlara göre hareket edilmesini, sonuçların takip edilmesini ve etkilerin ne şekilde ele alındığına ilişkin iletişimi kapsamalıdır. İnsan haklarına ilişkin durum tespiti:

- (a) Ticari işletmelerin kendi faaliyetleri ile neden olabileceği ya da katkıda bulunabileceği, veya iş ilişkileri ile faaliyetleri, ürünleri veya hizmetleriyle doğrudan bağlantılı olabileceği olumsuz insan hakları etkilerini içermelidir;
- (b) Ticari işletmelerin büyüklüğüne, ağır insan hakları etkileri riskine ve faaliyetlerinin doğası ve bağlamına göre karmaşıklığı farklılık gösterecektir;
- (c) İnsan hakları risklerinin, ticari işletmelerin işlemlerinin ve faaliyetlerinin kapsamı evrildikçe zaman içinde değişebileceğini kabul ederek, devamlılık göstermelidir.



Açıklama

Bu ilke, insan haklarına ilişkin durum tespiti ile ilgili parametreleri tanımlamaktadır; 18'inci İlke'den 21'inci İlke sonuna kadar olan kısım ise asli bileşenlerini detaylandırmaktadır. İnsan hakları riskleri, ticari işletmenin olası olumsuz insan hakları etkileri şeklinde anlaşılmalıdır. Mevcut - halihazırda ortaya çıkmış - etkiler, telafilerine yönelik süreçleri gerektirirken (22'nci İlke), olası etkiler ise önleme veya hafifletme yoluyla ele alınmalıdır.

İnsan haklarına ilişkin durum tespiti, sadece şirketlere yönelik maddi risklerin tespit edilmesinin ve bu risklerin yönetilmesinin ötesine geçilmesi ve hak sahiplerine yönelik risklerin de dâhil edilmesi koşuluyla, daha kapsamlı şirket risk yönetimi sistemlerine dâhil edilebilir.

İnsan hakları risklerinin sözleşme ve diğer anlaşmaların hazırlanması aşamasında artabileceği veya hafifletilebileceği veya birleşme veya devralmalarda devralınabileceği göz önünde bulundularak, insan haklarına ilişkin durum tespiti yeni faaliyetlere başlanması ve yeni ilişkilerin oluşturulması aşamasında mümkün olduğunca erken başlatılmalıdır.

Ticari işletmelerin değer zincirlerinde çok sayıda kuruluşun bulunduğu durumlarda, bunların tümünde olumsuz insan hakları etkilerine yönelik durum tespiti yapılmasının ciddi zorlukları söz konusu olabilir. Böyle bir durumda ticari işletmeler - belli tedarikçilerin veya müşterilerin faaliyet bağlamı, belli bir faaliyet, konuya dâhil olan ürünler veya hizmetler veya diğer ilgili hususlar nedeniyle - olumsuz insan hakları etkileri riskinin en belirgin olduğu genel alanları tespit etmelidir ve insan haklarına ilişkin durum tespitini bu alanlar bağlamında önceliklendirmelidir.

Bir ticari işletme, diğer tarafların sebep olduğu olumsuz insan hakları etkilerine katkıda bulunduğu veya katkıda bulunuyor gibi görüldüğünde, bu olumsuz etkilere iştirak durumuyla ilgili sorular ortaya çıkabilir. Bu iştirakin hem hukuk dışı hem de hukuki anlamaları bulunmaktadır. Hukuk dışı anlamda, ticari işletmeler, başkaca bir tarafın faaliyetlerinin "ortağı" olarak algılanabilirler. Örneğin diğer tarafca gerçekleştirilen bir ihlalden fayda sağlıyor şeklinde gözükülebilirler.

Hukuki anlamda, çoğu ulusal mevzuat bir suçun işlenmesinde suç ortaklığı yapmayı yasaklamaktadır ve birkaç tanesi de bu tür durumlarda ticari işletmelerin cezai sorumluluğuna izin vermektedir.

İnsan hakları kavramları bağlamında şekillendirilmemiş olmalarına rağmen, hukuk davaları genellikle bir şirketin bir zarara katkıda bulunduğu iddiasına da dayandırılabilir. Uluslararası ceza hukuku içtihadına göre, yardım ve yataklık yapmanın standardı, "bilerek bir suçun işlenmesinde önemli derecede etkili pratik yardım veya teşvik sağlamak"tır.

Olması gerektiği şekilde yapılan insan haklarına ilişkin durum tespiti, iddia edilen insan hakları ihlaline karışmayı önlemek için her türlü makul adımı attıklarını göstererek, ticari işletmelerin kendilerine karşı yöneltilen yasal hak talepleri risklerini ele almalarına yardımcı olmalıdır. Bununla birlikte, bu tür bir durum tespiti gerçekleştiren ticari işletmeler, bu işlemin kendilerini, insan hakları ihlallerine sebep olma ve katkıda bulunma sorumluluklarından kendiliğinden ve tamamen aklayacağı intibasına kapılmamalıdır.

18. Ticari işletmeler, insan hakları risklerini ölçmek için, kendi faaliyetlerinde veya iş ilişkilerinin bir sonucu olarak dâhil olabilecekleri her türlü mevcut ve olası olumsuz insan hakları etkilerini tespit etmeli ve değerlendirmelidir. Bu süreçte:

- (a) Dâhilî ve/veya bağımsız haricî insan hakları uzmanlarından yararlanılmalıdır;
- (b) Ticari işletmenin büyüklüğü ile faaliyetlerinin doğası ve bağlamına uygun olacak şekilde, etkilenme olasılığı olan gruplar ve diğer ilgili paydaşlarla anlamlı istişarelerde bulunulmalıdır.

Açıklama

İnsan haklarına ilişkin durum tespiti yapılmasının ilk adımı, ticari işletmenin dâhil olabileceği mevcut ve olası olumsuz insan hakları etkilerinin niteliğini tespit etmek ve değerlendirmektir. Burada



amaç, belirli faaliyetler bağlamında, belirli kişilerin üzerindeki belirli etkileri anlamaktır. Bu genellikle, gerçekleştirilmesi teklif edilen faaliyetin yapılmasından önce bu faaliyetin insan hakları bağlamını değerlendirmeyi ve uygun olduğu ölçüde, kimlerin etkilenebileceğini tespit etmeyi, ilgili insan hakları standartları ve sorunlarını kataloglamayı ve teklif edilen faaliyetin ve bu faaliyetle ilişkili iş ilişkilerinin, tespit edilenler üzerinde herhangi bir olumsuz insan hakları etkisinin olup olmayacağını öngörmeyi içerir.

Bu süreçte ticari işletmeler, hassas ve ötekileşme riski yüksek gruplara veya halklara mensup olan bireylerin üzerindeki her türlü insan hakları etkisine dikkat etmeli ve kadınlar ile erkeklerin karşılaşabileceği farklı riskleri göz önünde bulundurmalıdır.

İnsan hakları etkilerini değerlendirme süreçleri, risk değerlendirmeleri veya çevresel ve sosyal etki değerlendirmeleri gibi diğer süreçlere dâhil edilebilir olmakla birlikte bu süreçler, bir referans noktası olarak uluslararası düzeyde kabul edilmiş tüm insan haklarını kapsamalıdır, çünkü ticari işletmeler fiili olarak bu haklardan herhangi birini etkileyebilir.

İnsan haklarına ilişkin konular dinamik konular olduğu için, insan hakları etkilerinin değerlendirilmesi düzenli aralıklarla gerçekleştirilmelidir: yeni bir faaliyet veya iş ilişkisinden önce; şirketin faaliyetleriyle ilgili büyük kararlardan veya değişikliklerden önce (piyasaya giriş, ürün lansmanı, politika değişikliği veya işlerle ilgili daha büyük değişiklikler gibi); faaliyet çevresinde değişikliklere cevap olarak veya bu tür değişiklikler beklendiğinde (sosyal gerilimin yükselmesi gibi); bir eylem veya iş ilişkisi boyunca belirli aralıklarla.

Ticari işletmelerin insan hakları etkilerini doğru şekilde değerlendirmelerini sağlamak için, ticari işletmeler etkilenme olasılığı olan paydaşlarla, etkili katılımın önündeki dil ve diğer muhtemel engelleri dikkate alan bir tutum içinde doğrudan istişare ederek, onların kaygılarını anlamaya çalışmalıdır. Bu tür bir istişarenin mümkün olmadığı durumlarda, ticari işletmeler insan hakları savunucuları ve sivil toplumdan diğer kişiler de dâhil olmak üzere güvenilir, bağımsız uzman kaynaklarla görüşme gibi makul diğer alternatifleri değerlendirmelidir.

İnsan hakları etkilerinin değerlendirilmesi, insan haklarına ilişkin durum tespiti sürecinin sonraki adımları için bilgi sağlar.

19. Ticari işletmeler, olumsuz insan hakları etkilerini önlemek ve hafifletmek için, etki değerlendirmelerinin bulgularını ilgili iç işlevler ve süreçlere entegre etmeli ve uygun adımları atmalıdır.

(a) Etkili bir entegrasyon şunları gerektirir:

- (i) Bu tür etkileri ele alma veya müdahale sorumluluğu ticari işletme içinde uygun kademeye ve işleve verilir;
- (ii) Dâhilî karar alma, bütçe tertibi ve denetim süreçleri, bu tür olumsuz etkilere karşı etkili tepkiler verilmesini sağlar.

(b) Gerekli adımlar şunlara göre farklılık gösterecektir:

- (i) Ticari işletmenin olumsuz bir etkiye neden olup olmadığına veya katkıda bulunup bulunmadığına, ya da sadece etkinin bir iş ilişkisi ile sağlanan faaliyetlerle, ürünlerle ve hizmetlerle doğrudan bağlantılı olması sebebiyle etkiye dâhil olup olmadığına;
- (ii) Olumsuz etkiyi ele alma konusundaki ticari işletmenin nüfuzunun derecesine.

Açıklama

İnsan hakları etkilerinin değerlendirilmesinden elde edilen belirli bulguların yatay düzeyde birleştirilmesi, ancak insan hakları politi-



ka taahhüdü ilgili tüm şirket fonksiyonlarının içine yerleştirilirse etkili olabilir. Bu, değerlendirme bulgularının doğru bir şekilde anlaşılmasının, bu bulgulara gerekli önemin verilmesinin ve bu bulgulara göre hareket edilmesinin sağlanması için gereklidir.

Ticari işletmeler insan hakları etkilerini değerlendirirken hem mevcut hem de olası olumsuz etkileri incelemiş olacaktır. Olası etkiler, bulguların ticari işletmenin tümünde yatay düzeyde birleştirilmesi yoluyla önlenir ve hafifletilirken, mevcut - halihazırda ortaya çıkmış - etkiler ise bir telafi edici çözüm konusu yapılmalıdır (22'nci İlke).

Bir ticari işletmenin olumsuz bir insan hakları etkisine sebep olduğu veya olma ihtimalinin söz konusu olduğu durumda, işletme bu etkiyi sonlandırmak veya önlemek için gerekli adımları atmalıdır.

Bir ticari işletmenin olumsuz bir insan hakları etkisine katkıda bulunduğu veya katkıda bulunma ihtimalinin söz konusu olduğu durumda, işletme bu etkinin oluşmasındaki katkısını sonlandırmak veya önlemek için gerekli adımları atmalı ve devam eden her bir etkiyi azaltmak için nüfuzunu mümkün olan en geniş şekilde kullanmalıdır. Ticari işletme, bir zarara sebep olan bir kuruluşun hatalı uygulamalarını değiştirme becerisine sahip olduğunda, nüfuzunu varlığından söz edilebilir.

Bir ticari işletmenin olumsuz insan hakları etkisine katkı sağlamış olduğu durumlarda, ancak bu etki ticari işletmenin başka bir kuruluşla iş ilişkisi üzerinden ticari işletmenin faaliyetlerine, ürünlerine ve hizmetlerine doğrudan bağlantılıysa, durum daha da karmaşık bir hal alır. Ticari işletmenin ilgili kuruluş üzerindeki nüfuzu, iş ilişkisinin ticari işletme için ne kadar önemli olduğu, ihlalin ağırlığı ve kuruluş ile iş ilişkisine son vermesinin olumsuz insan hakları sonuçlarına yol açıp açmayacağı, bu tür durumlarda uygun eylemin ne olduğuna karar verilmesinde rol oynayan faktörlerden bazılarıdır.

Durum ve insan hakları bağlamındaki sonuçları ne kadar karmaşıklsa, ticari işletmenin ne yapılacağına karar verilmesi konusunda bağımsız bir uzman görüşünden faydalanması da bir o kadar gereklidir.

Ticari işletmenin olumsuz etkiyi önleme ve hafifletme nüfuzu varsa, bunu kullanmalıdır. Eğer nüfuzu yoksa, ticari işletme için nüfuzu artırmanın yolları olabilir. Örneğin, ilgili kuruluşun kapasitesinin geliştirilmesi önerilerek veya başka teşvikler sunularak veya diğer aktörlerle iş birliği kurularak nüfuz artırılabilir.

Ticari işletmelerin olumsuz etkileri önleme veya azaltma nüfuzunun olmadığı ve nüfuzunu artıramadığı durumlar vardır. Bu durumda işletmeler, iş ilişkisinin sonlandırılmasının olası olumsuz insan hakları etkileri ile ilgili kayda değer değerlendirmeleri hesaba katarak, bu iş ilişkisini sona erdirmelidir.

İş ilişkisi işletme için "kritik önemde" ise, bu ilişkiyi sonlandırmak beraberinde başka zorluklar getirebilir. Bir ilişki, işletmenin işleri açısından vazgeçilmez olan ve makul bir alternatif kaynağın bulunmadığı bir ürün ve hizmeti sağlıyorsa, bu ilişkinin kritik önemde olduğu düşünülebilir. Bu durumda, olumsuz insan hakları etkilerinin ağırlığı da dikkate alınmalıdır: İhlal ne kadar ağır ise, işletmenin ilişkiyi sonlandırıp sonlandırmamaya ilgili bir karar almadan önce, değişimi o kadar hızlı görmesi gerekir. Her hâlükârda, ihlal devam ettiği ve ilişkiyi sürdürdüğü sürece işletme, etkinin hafifletilmesi için devam eden çabalarını ispat edebilmeli ve sürdürülen bağlantının - itibari, mali veya hukuki - tüm sonuçlarını kabul etmeye hazırlıklı olmalıdır.

20. Ticari işletmeler, olumsuz insan hakları etkilerinin ele alınıp alınmadığını doğrulamak için, kendileri tarafından ortaya konan tepkilerin etkililiğini izlemelidir. İzleme:

- (a) Uygun nicelik ve nitelikte göstergelere dayanmalıdır;
- (b) Etkilenen paydaşlar da dâhil olmak üzere hem dâhilî hem haricî kaynaklardan alınan geri bildirimlerden yararlanmalıdır.

Açıklama

İzleme, bir ticari işletmenin, insan hakları politikalarının ideal şekilde uygulanıp uygulanmadığını, tespit edilen insan hakları etkilerine etkili bir şekilde yanıt verilip verilmediğini bilmesi ve sürekli gelişmeyi sağlaması için gereklidir.

Ticari işletmeler, hassas ve ötekileşme riski yüksek olabilecek gruplara veya halklara mensup olan bireylerin üzerindeki etkilerle müdahalelerinin etkililiğini izlemek için özel bir çaba göstermelidir.

İzleme ilgili iç raporlama süreçlerine dâhil edilmelidir. Ticari işletmeler diğer sorunlarla ilgili olarak hâlihazırda kullandıkları araçları bu bağlamda da kullanabilirler. Performans sözleşmeleri ve değerlendirmeleri, teftiş ve denetimler bunlar arasında sayılabilir ve ilgili olduğu yerlerde cinsiyet bazında ayrıştırılmış veriler kullanılabilir. Operasyonel seviyedeki şikâyet mekanizmaları, ticari işletmelerin doğrudan etkilenenler üzerinde gerçekleştirdiği insan haklarına ilişkin durum tespitinin etkililiği hakkında önemli geri bildirimler sağlayabilir (bkz. 29'uncu İlike).

21. Ticari işletmeler, insan hakları etkilerini ne şekilde ele aldıklarına açıklama getirmek için, özellikle etkilenen paydaşlar tarafından veya onlar adına kaygılar ortaya konulduğunda, bunu dışarıyla paylaşmaya hazırlıklı olmalıdır. Faaliyetleri veya faaliyet bağamları ağır insan hakları etkileri riski doğuran ticari işletmeler, bu riskleri nasıl ele aldıklarını resmî olarak raporlamalıdır. Paylaşım, her durumda:

- (a) Bir işletmenin insan hakları etkilerini yansıtacak ve hedeflenen kitlenin erişebileceği formda ve sıklıkta olmalıdır;
- (b) Bir işletmenin belirli bir insan hakları etkisine müdahalesinin yeterliliğini değerlendirmek için gerekli bilgileri sunmalıdır;
- (c) Bu paylaşım etkilenen paydaşlar, çalışanlar veya ticari gizlilik ile ilgili yasal zorunluluklar için herhangi bir risk oluşturmamalıdır.

Açıklama

İnsan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, ticari işletmelerin uygulamada insan haklarına saygı gösterdiklerini bilmelerini ve ortaya koymalarını sağlayan politika ve süreçlere sahip olmasını gerektirir. Saygı gösterdiklerinin ortaya konulması iletişimi gerektirir ve bu iletişim, etkilenebilecek bireyler ile gruplar ve yatırımcılar da dâhil olmak üzere diğer ilgili paydaşlara şeffaflık ve hesap verebilirlik ölçüsü sunar.

İletişim, yüz yüze toplantılar, internet üzerinden görüşmeler, etkilenen paydaşlarla istişareler ve kamuya açık resmî raporlar da dâhil olmak üzere, çeşitli şekillerde gerçekleşebilir. Resmî raporlamanın kendisi, geleneksel yıllık raporlar ve şirket sorumluluk/sürdürülebilirlik raporlarından, çevrim içi güncellemelere ve entegre edilmiş mali ve mali olmayan raporlamalara doğru evrilmiştir.

İster ticari faaliyetlerin doğasından isterse faaliyet bağlamlarından kaynaklansın, ağır insan hakları etkileri risklerinin mevcut olduğu durumlarda, işletmelerin resmî raporlama yapması beklenir. Raporlama, işletmelerin olumsuz insan hakları etkilerini ne şekilde tespit ettikleri ve bunlara nasıl müdahale ettikleri ile ilgili başlık ve göstergeleri içermelidir. İnsan hakları raporunun bağımsız kişi/kuruluşlarca doğrulanması, içeriğini ve güvenilirliğini güçlendirebilir. Sektöre özel göstergeler faydalı ek detaylar sağlayabilir.

TELAFİ EDİCİ ÇÖZÜM ÜRETME

22. Ticari işletmeler olumsuz etkilere neden olduklarını veya katkıda bulduklarını tespit ettikleri durumlarda, meşru süreçler yoluyla bunların iyileştirilmesini sağlamalı veya bunların iyileştirilmesine yönelik iş birliği yapmalıdır.

Açıklama

Bir ticari işletme, en iyi politikalara ve uygulamalara sahip olsa bile, öngörülemeyen veya önlenemeyen olumsuz insan hakları etkilerine sebep olabilir veya katkıda bulunabilir.

Bir ticari işletme, insan haklarına ilişkin durum tespiti süreciyle veya diğer yöntemlerle böyle bir durumu tespit ettiğinde, insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, tek başına veya diğer aktörlerle iş



birliği yapılarak, aktif olarak telafi edici çözüm üretilmesini gerektirmektedir. Ticari işletmelerin faaliyetlerinden etkilenme olasılığı olanlar için operasyonel seviyedeki şikâyet mekanizmaları, 31'inci İlke'de belirtilen belirli temel kriterleri karşıladığında, telafi edici çözüm üretebilmenin etkili araçlarından biri olabilir.

Ticari işletmenin sebep olmadığı veya katkıda bulunmadığı, ancak iş ilişkisi yoluyla faaliyetleri, ürünleri ve hizmetleriyle doğrudan bağlantılı olan olumsuz etkiler ortaya çıktığında, insan haklarına saygı gösterme sorumluluğu, işletmenin kendisinin çözüm üretmesini gerektirmez, fakat işletme bu çözümün üretilmesinde bir rol oynayabilir.

Özellikle suçların iddia konusu olduğu bazı durumlar, genellikle adli mekanizmalarla iş birliğini gerektirecektir.

Olumsuz insan hakları etkileri ile ilgili iddialarla karşılaşıldığında, telafi edici çözüm bulmak için kullanılacak mekanizmalarla ilgili daha fazla bilgi, telafi edici çözüme erişim ile ilgili olan III. bölümde yer almaktadır.

BAĞLAM MESELELERİ

23. Ticari işletmeler, tüm bağlamlarda:

- (a) Nerede faaliyette bulunurlarsa bulunsunlar, yürürlükteki yasalara uymalı ve uluslararası kabul görmüş insan haklarına saygı göstermelidirler;
- (b) Birbirleriyle çatışan zorunluluklarla karşı karşıya kaldıklarında uluslararası kabul gören insan hakları ilkelerine saygı göstermenin yollarını aramalıdır;
- (c) Nerede faaliyette bulunurlarsa bulunsunlar, ağır insan hakları ihlallerine neden olma veya katkıda bulunma riskini bir yasal uygunluk sorunu olarak değerlendirmelidirler.

Açıklama

Belli bir ülkenin bağlamı veya yerel bağlamlar, bir işletmenin faaliyetlerinin ve iş ilişkilerinin insan hakları risklerini etkileyebilse de; tüm ticari işletmeler, her nerede faaliyet gösteriyor olurlarsa olsunlar, insan haklarına saygı gösterme bakımından aynı sorumluluğa sahiptir. Yerel bağlamların, saygı gösterme sorumluluğunu tam olarak yerine getirmeyi imkânsızlaştırdığı durumlarda, ticari işletmelerden uluslararası düzeyde kabul edilmiş insan hakları ilkelerine mümkün olduğu kadar saygı göstermeleri ve bu konudaki çabalarını ortaya koyabilmeleri beklenir.

Çatışmalardan etkilenen bölgeler gibi bazı faaliyet alanları, işletmelerin diğer aktörler (örneğin, güvenlik kuvvetleri) tarafından gerçekleştirilen ağır insan hakları ihlallerine ortak olma risklerini arttırabilir. Ticari işletmeler, sınır ötesi hukuk davalarından ve Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü hükümlerinin kurumsal cezai sorumluluk sağlayan yargı çevrelerine dâhil edilmesinden doğan olası hukuki sorumluluklarının genişleyen ağını dikkate alarak, bu riske, yasalara uyum meselesi olarak yaklaşmalıdır. Bununla birlikte, şirket yöneticileri, görevlileri ve çalışanları, ağır insan hakları ihlalleri anlamına gelen davranışlar için bireysel sorumlulukla karşı karşıya kalabilir.

Bunlar gibi karmaşık bağlamlarda, ticari işletmeler durumun daha da ağırlaşmadığından emin olmalıdır. En iyi ne şekilde müdahale edileceğinin belirlenmesinde genellikle, sadece işletme içindeki uzmanlıklardan ve çapraz-foksiyonel istişarelerden yararlanmakla kalmamalı; aynı zamanda Hükümetlerden, sivil toplumdaki, ulusal insan hakları kuruluşlarından ve ilgili çok paydaşlı girişimlerden güvenilir ve bağımsız uzmanlara da danışmalıdır.

24. Mevcut ve olası olumsuz insan hakları etkilerini ele almak için bir önceliklendirme yapmak gerektiğinde, ticari işletmeler öncelikle en ağır olanları veya gecikmiş müdahalenin onları telafi edilemez hale getireceği durumları önlemenin ve hafifletmenin yollarını aramalıdır.

Açıklama

Her ne kadar ticari işletmeler tüm olumsuz insan hakları etkilerini ele almak zorunda olsalar da hepsini aynı anda ele almak her zaman mümkün olmayabilir. Belirli bir hukuki yönlendirmenin yokluğunda bir önceliklendirme yapmak gerektiğinde, ticari işletmeler gecikmiş müdahalenin telafi edilebilirliği etkileyebileceğini kabul ederek, en vahim olan insan hakları etkileri ile başlamalıdır. Vahamet bu bağlamda mutlak bir kavram olmaktan ziyade, ticari işletme tarafından tespit edilen diğer insan hakları etkilerine göre değişkenlik gösterecektir.

III. TELAFİ EDİCİ ÇÖZÜME ERİŞİM

A. TEMEL İLKELER

25. İş dünyası kaynaklı insan hakları ihlallerine karşı koruma ödevinin bir parçası olarak Devletler, bu tür ihlallerin kendi topraklarında ve/veya yargılama yetkilerinin olduğu yerlerde gerçekleşmesi halinde, hakları etkilenenlerin etkili telafi edici çözüme erişimlerini sağlamak için yargısal, idari, yasama veya diğer uygun yollarla gerekli adımları atmalıdır.

Açıklama

Devletler, iş dünyası kaynaklı insan hakları ihlallerini meydana geldiklerinde araştırmak, cezalandırmak ve tazmin etmek için gerekli adımları atmadıkça, Devlet'in koruma ödevi zayıflar ve hatta, anlamsız bir hale gelebilir.

Etkili telafi edici çözüme erişimin hem usul hem de esasla ilgili boyutları vardır. Bu bölümde ele alınan şikâyet mekanizmaları tarafından sağlanan telafi edici çözümler, genel olarak, meydana gelen insan hakları zararlarını önlemeye ya da iyileştirmeye yönelik çeşitli biçimleri alabilmektedir. Telafi edici çözüm, özür, önceki hale getirme, rehabilitasyon, mali veya mali olmayan tazminat ve cezai yaptırımları (cezai veya idari para cezaları gibi) ve ayrıca zararların önlenmesini, örneğin tekrarlananın önlenmesi veya tekrar olmayacağını garanti edilmesini kapsayabilir. Telafi edici çözüm sağlamaya yönelik prosedürler tarafsız olmalı, yolsuzluktan korunmalı ve sonuçları etkileyecek politik veya diğer girişimlerden arınmış olmalıdır.

Şikâyet ifadesi, bu Rehber İlkeler bakımından, bir bireyin veya bir grubun sahip olduğunu düşündüğü haklara ilişkin olarak, ki bu haklar yasal, sözleşmesel veya açık ya da zımni vaatlere, teamüllere

veya genel hakkaniyet kavramlarına dayanan haklar olabilir, haksızlığa uğradığı algısı olarak anlaşılmalıdır. Şikâyet mekanizması ifadesi, iş dünyası kaynaklı insan hakları ihlallerine ilişkin şikâyetlerin gündeme getirilebileceği ve telafi edici çözüm aranabileceği her türden, Devlet'e dayalı olan ya da Devlet'e dayalı olmayan, yargısal ya da yargı dışı süreci belirtmek için kullanılır.

Devlet'e dayalı şikâyet mekanizmaları, Devlet'in bir kolu veya birimi tarafından veya yasal veya anayasal bir temelde bağımsız bir organ tarafından yönetilebilir. Bunlar yargısal veya yargı dışı olabilir. Bazı mekanizmalarda, etkilenenler doğrudan telafi edici çözüm yolu ararlar; diğer mekanizmalarda ise, etkilenenler adına bir aracı telafi edici çözüm yolu arar. Örnekler arasında (hem ceza hem de hukuk davaları için) mahkemeleri, iş mahkemelerini, ulusal insan hakları kuruluşlarını, İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Örgütü Çok Uluslu Şirketlere Yönelik Rehberi kapsamında Ulusal Temas Noktalarını, çok sayıda ombudsman bürolarını ve Devlet tarafından sunulan şikâyet bürolarını saymak mümkündür.

İş dünyası kaynaklı insan hakları ihlalleri için telafi edici çözüme ulaşımın sağlanması, Devletlerin, bu mekanizmalarla ilgili – nasıl erişilebilecekleri ve bunu yaparken de her türlü (mali veya uzmanlık) destek konusunda – kamuoyunun farkındalığını ve bu mekanizmaların anlaşılmasını kolaylaştırmasını gerekmektedir.

Devlet'e dayalı yargısal ve yargı dışı şikâyet mekanizmaları daha kapsamlı bir telafi edici çözüm sisteminin temelini oluşturmalıdır. Böyle bir sistemde, operasyonel düzeydeki şikâyet mekanizmaları erken aşamada başvuru ve çözüm sağlayabilir. Devlet'e dayalı ve operasyonel düzeydeki mekanizmalar, uluslararası ve bölgesel insan hakları mekanizmalarının yanı sıra iş birlikçi inisiyatiflerin telafi edici çözüm yaratma kolları tarafından desteklenebilir veya güçlendirilebilir. Bu mekanizmalarla ilgili daha fazla bilgilendirme, 26 ila 31'inci Rehber İlkeler'de yer almaktadır.

B. OPERASYONEL İLKELER

DEVLET'E DAYALI YARGI MEKANİZMALARI

26. Devletler, iş dünyası kaynaklı insan hakları ihlallerini ele alırken, telafi edici çözüme erişimin reddine yol açabilecek hukuki, uygulamadan kaynaklanan ve diğer ilgili engelleri azaltmanın yolları da dâhil olmak üzere, ulusal yargı mekanizmalarının etkinliğini sağlamak için uygun adımları atmalıdır.

Açıklama

Telafi edici çözüm yoluna erişimin temelinde etkin yargı mekanizmaları yer alır. Bu mekanizmaların iş dünyası kaynaklı insan hakları ihlallerini ele alabilmesi, mekanizmaların tarafsızlıklarına, dürüstlüklerine ve gerekli süreçlere uyum sağlama yetilerine bağlıdır.

Devletler, yargıya başvurunun telafi edici çözüme erişimin önemli bir parçası olduğu veya alternatif bir telafi edici çözüm yolunun bulunmadığı durumlarda, meşru davaların mahkemeye çıkarılması önünde engel oluşturmamalıdır. Devletler ayrıca, adaletin sağlanmasının yargı sürecinin yozlaşması sebebiyle önlenememesini, mahkemelerin, diğer Devlet görevlileri ve iş dünyasının aktörlerinin ekonomik veya politik baskılarından bağımsız olmasını ve insan hakları savunucularının meşru ve barışçıl eylemlerinin engellenmemesini sağlamalıdır.

Aşağıdakiler iş dünyasından kaynaklı insan hakları ihlallerini ele alan meşru davaların açılmasını önleyebilecek yasal engellere örnek olarak verilebilir:

- Ulusal ceza ve medeni kanunlar çerçevesinde hukuki sorumluluğun, bir şirket grubunun üyelerine atfedilme şeklinin hesap verebilirlikten kaçınılmasını kolaylaştırması;



- Davacıların ev sahibi Devlet'te adaletin reddi durumuyla karşı karşıya kalmaları ve iddianın esasına bakılmaksızın davacıların menşe Devlet mahkemelerine erişememeleri;
- Yerli halklar ve göçmenler gibi bazı grupların, daha geniş nüfusun yararlandığı insan hakları hukuki korumasından aynı seviyede yararlanamaması.

Telafi edici çözüme erişimde pratik ve usuli engeller, örneğin şu durumlarda ortaya çıkabilir:

- Dava açma maliyetleri, esaslı olmayan davalara karşı uygun bir caydırıcılığın ötesine geçiyor ve/veya Devlet desteği, "piyasa temelli" mekanizmalar (dava sigortası ve yasal ücret yapıları gibi) ya da başka yollarla makul seviyelere indirilemiyorsa;
- Davacılar, bu alanda avukatların davacılara danışmanlık vermeleri için kaynakların veya diğer teşviklerin yetersizliği sebebiyle yasal temsili güvence altına almakta zorluk çekiyorsa;
- İddiaların toplanması veya temsili takibatın (toplu dava ve diğer toplu eylem usulleri gibi) mümkün kılınması için yeterli olmayan seçenekler söz konusuysa ve bu da bireysel davacılar için etkili telafi edici çözümleri engelliyorsa;
- Devlet savcıları, Devlet'in insan hakları ile ilgili suçlarda bireysel ve şirket katılımlarını araştırma yükümlülüğünü yerine getirmek için yeterli kaynak, uzmanlık ve desteğe sahip değilse.

Bu engellerin birçoğu, iş dünyası kaynaklı insan hakları iddialarının tarafları arasında mali kaynaklar, bilgiye ve uzmanlığa erişim gibi sıkça ortaya çıkan dengesizliklerin bir sonucu olmaktadır veya engeller bu dengesizlikler sebebiyle artmaktadır. Ayrıca, aktif ayrımcılık yoluyla veya yargı mekanizmalarının tasarlanma ve işleyiş şeklinin istenmeyen sonuçları olarak, hassas durumda olma veya ötekileşme riskinin yüksek olduğu gruplardan veya topluluklardan olan bireyler genellikle bu mekanizmalara erişim, bunlardan yararlanma ve fayda görme konusunda ilave kültürel, sosyal, fiziksel ve mali engellerle karşılaşır. Telafi edici çözüm sürecinin her aşamasında - erişim, usuller ve netice - bu grupların veya toplulukların haklarına ve belirli ihtiyaçlarına özel dikkat gösterilmelidir.

DEVLET'E DAYALI YARGI DIŞI ŞİKÂYET MEKANİZMALARINI

27. Devletler, yargı mekanizmalarının yanı sıra, iş dünyası kaynaklı insan hakları ihlallerinin telafisi için Devlet'e dayalı kapsamlı bir sistemin parçası olarak etkili ve uygun yargı dışı Şikâyet mekanizmaları sağlamalıdır.

Açıklama

Yargı mekanizmalarının tamamlanması ve bütünleşmesinde idari, yasamaya ilişkin ve diğer yargı dışı mekanizmalar önemli bir rol oynamaktadır. Yargı sistemlerinin etkili ve iyi bir şekilde işlediği durumlarda bile, bu sistemler iddia edilen tüm ihlalleri dikkate alma yükünü taşıyamazlar. Yargısal telafi edici çözümler ne her zaman gereklidir, ne de tüm davacılar bakımından her zaman tercih edilen bir yoldur.

İş dünyası kaynaklı insan hakları ihlalleri için telafi edici çözüm temininde oluşan boşluklar, uygun olduğu hallerde, mevcut yargı dışı mekanizmaların yetkilerini genişleterek ve/veya yeni mekanizmalar eklenerek doldurulabilir. Bunlar, söz konusu soruna, herhangi bir ilgili kamu çıkarına ve tarafların olası ihtiyaçlarına bağlı olarak arabuluculuk temelinde veya hükme dayalı olabilir veya ilgili kültüre uygun ve haklarla uyumlu diğer süreçleri takip edebilir – veya bunların bazılarının kombinasyonundan oluşabilir. Bu mekanizmaların etkin olması, 31'inci İlke'de belirtilen kriterleri karşılamalarına bağlıdır.

Ulusal insan hakları kuruluşlarının bu konuda özellikle önemli bir rolü vardır.

Yargı mekanizmalarında olduğu gibi Devletler, iş dünyası kaynaklı insan hakları iddiaları tarafları arasındaki herhangi bir dengesizliği ele alma yollarını dikkate almalı ve hassas durumda olma veya ötekileşme riski yüksek olan gruplardan veya halktan olan bireylerin karşılaştıkları ilave erişim engellerini de ele almalıdır.



DEVLET'E DAYALI OLMAYAN ŞİKÂYET MEKANİZMALARI

28. Devletler, iş dünyasıyla bağlantılı insan hakları zararlarını ele alan Devlet'e dayalı olmayan etkili şikâyet mekanizmalarına erişimi kolaylaştırmanın yollarını değerlendirmelidir.

Açıklama

Devlet'e dayalı olmayan şikâyet mekanizmalarının bir kategorisi, ticari işletmenin tek başına veya paydaşlarla birlikte yönettiği, bir endüstri kuruluşu veya çok paydaşlı bir grup tarafından yönetilenleri kapsar. Bunlar yargı dışıdır, ancak hükme dayalı, diyalog temelli veya diğer kültürel olarak uygun ve haklarla uyumlu süreçleri kullanabilir. Bu mekanizmalar, erişim ve iyileştirme hızı, azaltılmış maliyetler ve/veya ulusötesi erişim gibi belirli faydalar sunabilir.

Başka bir kategori de bölgesel ve uluslararası insan hakları organlarından oluşmaktadır. Bunlar, genelde Devletlerin insan haklarına saygı gösterme yükümlülüklerinin ihlali iddialarıyla ilgilendirilir. Bununla birlikte, bazıları, bir devletin, ticari işletmeler tarafından gerçekleştirilen insan hakları ihlallerine karşı koruma ödevini yerine getirmemesi konularına da bakmışlardır.

Devletler, kendileri tarafından sağlanan mekanizmaların yanı sıra, bu tür seçeneklere ilişkin farkındalığı artırma veya başka bir şekilde bu seçeneklere erişimi kolaylaştırmada yardımcı bir rol oynayabilir.

29. Şikâyetlerin erken ele alınmasını ve doğrudan telafisini mümkün kılmak için, ticari işletmeler olumsuz etkilenebilecek bireyler ve topluluklar için etkin operasyonel düzeyde şikâyet mekanizmaları oluşturmalı ya da bunlara katılmalıdır.

Açıklama

Operasyonel düzeydeki şikâyet mekanizmaları, bir ticari işletme tarafından olumsuz etki altında kalabilecek bireyler ve topluluklar tarafından doğrudan erişilebilir olmalıdır. Bunlar genellikle tek başına veya ilgili paydaşlar da dâhil olmak üzere başka taraflarla iş birliği içindeki işletmeler tarafından yönetilir. Ayrıca, bunlar karşılıklı olarak kabul gören bir dış uzman veya kuruluşa başvurarak da sağlanabilir. Şikâyeti getirenlerin ilk olarak başka başvuru yollarını denemiş olmaları gerekli değildir. Sorunları değerlendirmek ve herhangi bir zararı telafi etmek için doğrudan ticari işletmeyi de dâhil edebilirler.

Operasyonel düzeydeki şikâyet mekanizmaları, ticari işletmelerin insan haklarına saygı gösterme sorumluluğuyla ilgili iki temel işlevi yerine getirmektedir.

- İlki, bir işletmenin sürekli devam eden insan haklarına ilişkin durum tespiti çalışmasının bir parçası olarak olumsuz insan hakları etkilerinin tespit edilmesini destekler. Bunu, hakları olumsuz etkilendiğinde veya haklarının olumsuz etkileneceğine inandıkları zaman dile getirmeleri için şirketin faaliyetlerinden doğrudan etkilenenler için bir kanal sağlayarak yapar. Şikâyetlerdeki eğilimleri ve bağlantıları analiz ederek, ticari işletmeler sistemik problemleri tanımlayabilir ve uygulamalarını buna göre uyarlayabilir.
- İkincisi, bu mekanizmalar, tespit edildikten sonra şikâyetlerin ele alınmasını ve olumsuz etkilerin ticari işletme tarafından erken ve doğrudan telafi edilmesini mümkün kılmakta, böylelikle şikâyetlerin artmasını ve mağduriyetlerden kaynaklanan zararların şiddetlenmesini önlemektedir.

Bu tür mekanizmalar, bir şikâyetin ileri sürülebilmesi için şikâyetin insan hakları ihlali olduğu iddiasına eş değer olmasını gerektirmez, ancak özellikle olumsuz etkilenebilecek kişilerin meşru endişelerini belirlemeyi amaçlar. Bu kaygılar belirlenmez ve ele alınmazsa, zamanla daha büyük anlaşmazlıklara ve insan hakları ihlallerine dönüşebilir.

Operasyonel düzeydeki şikâyet mekanizmaları uygulamadaki etkinliğini sağlamak için belirli kriterleri yansıtmalıdır (31'inci İlke). Bu kriterler, ölçek, kaynak, sektör, kültür ve diğer parametrelerin gereklerine göre birçok farklı şikâyet mekanizmasıyla sağlanabilir.

Operasyonel düzeyde şikâyet mekanizmaları, daha geniş paydaş katılımı ve toplu pazarlık süreçleri için önemli tamamlayıcılar olabilir, ancak bunların yerine geçmezler. İşçilerle ilgili ihtilafların ele alınmasında meşru sendikaların rolünü zayıflatmak için veya yargı ya da diğer yargı dışı şikâyet mekanizmalarına erişimi engellemek için kullanılmamalıdır.

30. İnsan hakları ile ilgili standartlara saygı gösterilmesine dayalı sektörel, çok paydaşlı ve diğer iş birlikçi girişimler, etkili şikâyet mekanizmalarının mevcut olmasını sağlamalıdır.

Açıklama

İnsan hakları ile ilgili standartlar, endüstri organları, çok paydaşlı ve diğer iş birlikçi girişimler tarafından üstlenilen taahhütler, davranış kuralları, performans standartları, sendikalar ve çok uluslu şirketler arasındaki küresel çerçeve anlaşmalar ve benzeri girişimler yoluyla giderek daha fazla yansıtılmaktadır.

Bu tür iş birlikçi girişimler, etkilenen tarafların veya meşru temsilcilerinin, söz konusu taahhütlerin yerine getirilmediğine inandıkları zaman endişelerini dile getirebilecekleri etkili mekanizmaların mevcut olmasını sağlamalıdır. Bunlar gibi girişimlerin meşruluğu, bu tür mekanizmaları sağlamadığı takdirde riske girebilir. Mekanizmalar bireysel üyeler, iş birlikçi inisiyatif ya da her ikisi düzeyinde olabilir. Bu mekanizmalar, hesap verebilirliği sağlamalı ve olumsuz insan hakları etkilerinin telafi edici çözüme ulaştırılması konusunda yardımcı olmalıdır.

YARGI DIŞI ŐIKÂYET MEKANİZMALARI İÇİN ETKİLİLİK KRİTERLERİ

31. Hem Devlet'e dayalı hem de Devlet'e dayalı olmayan yargı dışı Şikâyet mekanizmalarının etkinliğini sağlamak için, bu mekanizmaların:

- (a) Meşru olması: kullanımları hedeflenen paydaş gruplarının güvenini sağlamak ve Şikâyet süreçlerinin hakkaniyetli bir Şekilde iŐlemesi için hesap verebilir olması;
- (b) Erişilebilir olması: kullanımları hedeflenen tüm paydaş grupları tarafından bilinmesi ve eriŐirken belirli engellerle karŐılaŐabilecek olanlar için yeterli yardım sağlayabiliyor olması;
- (c) Öngörülebilir olması: her bir aŐama için bir belirleyici zaman erevesi ile açık ve öngörülebilen bir prosedürün sunulması, mevcut süreç ve netice eŐitleri ile uygulamanın denetim araçları hakkında açıklık sağlanıyor olması;
- (d) Hakkaniyetli olması: tarafların, adil, bilgilendirilmiŐ ve saygın Şartlarda bir Şikâyet sürecine dâhil olabilmesi için gerekli bilgi, danışmanlık ve uzmanlık kaynaklarına makul bir Şekilde eriŐebilmelerinin sağlanmasına çalıŐılıyor olması;



- (e) Şeffaf olması: tarafların sürecin ilerleyişi hakkında bilgilendirilmesi ve mekanizmanın etkililiği hakkında güven oluşturmak ve her türlü kamu menfaatini karşılamak için mekanizmanın performansı hakkında yeterli bilgi sağlanıyor olması;
- (f) Haklar ile uyumlu olması: neticelerin ve telafi edici çözümlerin uluslararası kabul görmüş insan hakları ile uyumlu olmasının sağlanması;
- (g) Sürekli öğrenmenin bir kaynağı olması: mekanizmayı geliştirmek ve gelecekteki şikâyetleri ve zararları önlemek için dersleri tanımlamak üzere ilgili tedbirlerin alınması;
- (h) Katılıma ve diyaloga dayanıyor olması: kullanımını ve tasarımında, mekanizmaları kullananları hedeflenen paydaş gruplarına danışılması ve şikâyetleri ele alma ve çözme aracı olarak diyaloga odaklanması, gerekmektedir.

Açıklama

Bir şikâyet mekanizması, ancak hizmet etmek istediği kişilerin bu mekanizmayı bilmesi, güvenmesi ve kullanabilmesi durumunda amacına hizmet edebilir. Bu kriterler, uygulamada etkili olduğundan emin olmak için yargı dışı bir şikâyet mekanizmasının tasarlanması, gözden geçirilmesi veya değerlendirilmesi için bir kıstas sunmaktadır.

Kötü tasarlanan ya da uygulanan şikâyet mekanizmaları, güçsüzlük duygusunu ve sürece karşı saygı duyulmamasını arttırarak etkilenen paydaşlar arasında oluşan şikâyet algısının yükselmesi riskini doğurabilir.

İlk yedi kriter, Devlet'e dayalı veya Devlet'e dayalı olmayan, hükme dayalı veya diyalog temelli herhangi bir mekanizmaya uygulanır. Sekizinci kriter ticari işletmelerin yönetimine yardımcı olduğu operasyonel düzeydeki mekanizmalara özeldir.

"Şikâyet mekanizması" ifadesi burada özel bir terim olarak kullanılmaktadır. İfadenin kendisi, belirli bir mekanizmaya uygulandığında her zaman uygun veya yardımcı olmayabilir, ancak etkinlik kriterleri aynı kalır. Spesifik kriterler hakkındaki açıklamalar aşağıdaki gibidir:

- (a) Bir mekanizmayı kullanması amaçlanan paydaşlar, söz konusu mekanizmayı kullanmayı tercih ederse, ona güveniyor olmalıdır. Bir şikâyet süreci taraflarının mekanizmanın adil işleyişine müdahil olmamasını sağlamak için hesap verebilirlik, paydaş güveninin oluşturulmasında genellikle önemli bir faktördür.
- (b) Erişimin önündeki engeller, mekanizmadan haberdar olunması, dil, okuryazarlık, maliyetler, fiziksel konum ve misilleme korkularını içerebilir.
- (c) Bir mekanizmaya güvenilmesi ve bu mekanizmanın kullanılması için, sunduğu usuller hakkında kamuoyuna bilgi vermesi gerekir. Mekanizmanın her aşaması için zaman dilimlerine mümkün olan her yerde saygı gösterilirken bazı zamanlarda belli bir esnekliğe de izin verilmelidir.
- (d) Ticari işletmeler ile etkilenen paydaşlar arasındaki şikâyetler veya anlaşmazlıklarda, paydaşlar çoğunlukla bilgiye ve uzman kaynaklara çok daha az erişime sahiptir ve genelde de bunlar için ödeme yapacak mali kaynaklara sahip değildir. Bu dengesizliğin azaltılmadığı durumlar, adil bir sürecin hem başarısını hem de bu sürecin adil olduğu algısını azaltabilir ve kalıcı çözümlere ulaşmayı zorlaştırabilir.
- (e) Taraflarla düzenli olarak, bireysel şikâyetlerdeki ilerlemelerle ilgili olarak iletişim kurulması, sürece güvenin sağlanması için hayati olabilir. İstatistikler, vaka incelemeleri veya belirli vakaların ele alınması hakkında daha ayrıntılı bilgiler aracılığıyla



daha geniş paydaşlara mekanizmanın performansı hakkında şeffaflık sağlamak, mekanizmanın meşruiyetini göstermek ve geniş güveni korumak için önemli olabilir. Aynı zamanda, taraflar arasındaki diyalog ve bireylerin kimlikleri bakımından gerektiğinde gizlilik sağlanmalıdır.

- (f) Şikâyetler çoğunlukla insan hakları hükümleri bağlamında şekillendirilmez ve çoğu, insan hakları ile ilgili endişeleri ilk başta öne sürmez. Ne olursa olsun, neticelerin insan hakları üzerinde bir etkisi olduğu durumlarda, bunların uluslararası kabul görmüş insan hakları ile uyumlu olmalarını sağlamak için özen gösterilmelidir.
- (g) Şikâyet sıklıklarının, bağlantılarının ve nedenlerinin düzenli analiz edilmesi, mekanizmayı yöneten kurumun gelecekteki zararları önlemek için değiştirilmesi gereken politikaları, prosedürleri veya uygulamaları tespit etmesi ve etkilemesini sağlayabilir.
- (h) Operasyonel düzeydeki bir şikâyet mekanizması için, mekanizmanın tasarımı ve performansı ile ilgili olarak etkilenen paydaş gruplarıyla birlikte çalışılması, onların ihtiyaçlarının karşılanmasını, uygulamada bu mekanizmayı kullanmalarını ve bu mekanizmanın başarılı kılınmasında ortak menfaatlerinin olduğunun farkına varılmasını sağlayabilir.

Bir ticari işletme, mantıken, hem şikâyetlerin konusuna hem de sonuçlara tek taraflı karar veren olamayacağından, bu mekanizmalar diyalog yoluyla kararlaştırılan çözümlere ulaşmaya odaklanmalıdır. Hangi tarafın haklı olduğunun incelenerek bir karar verilmesi gereken hallerde, bu karar meşru ve bağımsız bir üçüncü taraf mekanizması aracılığıyla sağlanmalıdır.



From
the People of Japan



"Bu çeviri AB Etkiniz Programı finansal desteği ile İş Dünyası ve İnsan Hakları Derneği (Minerva) tarafından yapılmıştır. Bu yayının tasarımı ve çoğaltılmasının finansal desteği Japonya Hükümeti tarafından finanse edilen ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından yürütölen "İş Dünyası ve İnsan Hakları: Sorumlu İşletme Davranışlarının Desteklenmesi Projesi" kapsamında sağlanmışır. İçeriğın sorumluluğu tamamiyle İş Dünyası ve İnsan Hakları Derneği (Minerva)'ne aittir ve Avrupa Birliği'nin, Japonya Hükümeti'nin ve/veya UNDP'nin görüşlerini yansıtmamaktadır."